

Controlul de constituționalitate a posteriori – viziune comparativă franco-română

Le contrôle de constitutionnalité a posteriori – vision comparative franco-roumaine

The constitutional review – comparative French-Romanian view

Armanu Andreea-Paula

Rezumat: Controlul de constituționalitate a posteriori permite accesul cetățenilor la justiția constituțională, ceea ce contribuie la realizarea unui echilibru între interesele subiective ale acestora și interesul obiectiv de asanare a legislației neconforme Constituției. În acest sens, excepția de neconstituționalitate de tip românesc are atât trăsături comune, cât și diferite de chestiunea prioritară de constituționalitate franceză, însă cel mai interesant aspect îl reprezintă apariția diferită a celor două în sistemul juridic național. De asemenea, instanțele constituționale ale celor două state nu se manifestă doar la nivel intern, ci și la nivel internațional.

Cuvinte-cheie: Constituție, control de constituționalitate a posteriori, excepție de neconstituționalitate, chestiune prioritară de neconstituționalitate

Résumé: Le contrôle de constitutionnalité a posteriori permet l'accès des citoyens à la justice constitutionnelle, ce qui contribue à la réalisation d'un équilibre entre les intérêts subjectifs de ceux-ci et l'intérêt objectif d'assainissement de la législation non-conforme à la Constitution. Ainsi, l'exception d'inconstitutionnalité de modèle roumain a tant de traits commun, que différents de la question prioritaire de constitutionnalité à la française, mais le plus intéressant aspect vise l'apparition différente des deux dans le système juridique national. En outre, les juridictions constitutionnelles des deux Etats ne se manifestent pas seulement au niveau interne, mais aussi au niveau international.

Mots-clés : Constitution, contrôle de constitutionnalité a posteriori, exception d'inconstitutionnalité, question prioritaire de constitutionnalité

Abstract: The constitutional review grants citizens access to constitutional justice, which upholds the equilibrium formed between the subjective interests of the parties and the objective interest of improving the incompatible legislation to the constitutional standards. Thus, the Romanian non-constitutional exception has both traits in common with as well as distinct from the priority constitutional issue, but the most interesting aspect concerns the different occurrence of the two in the national judiciary system. Moreover, the constitutional jurisdictions of the two states do not express themselves only at a national level, but also at an international one.

Key-words: Constitution, constitutional review, non-constitutional exception, priority constitutional issue

„Fiecare popor are Constituția care i se potrivește și care îi convine”, potrivit lui Hegel¹. Constituția ocupă o poziție superioară atât în ierarhia normelor, cât și în sistemul social-politic statal, ceea ce o transformă într-o complexă noțiune politico-juridică². Întrucât acest document constituie fundamentul statului, a fost necesar ca supremația legii fundamentale să nu rămână o simplă afirmație, în acest sens instituindu-se controlul constituționalității legilor. Acest instrument de control s-a cristalizat mai întâi în SUA, prin decizia Marbury versus Madison (1803), judecătorii

¹ G.W.Hegel, „Principiile filosofiei dreptului”, Editura Academiei București, 1969, p.316

² Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, „Drept constituțional și instituții politice”, ediția a XI-a, volumul I, 2003, București, editura All Beck, pag.61

ordinari fiind cei care asigurau verificarea respectării textului Constituției de către legile statului, control cunoscut actualmente ca fiind de tip american. Europa a fost receptivă la această noutate juridică, preluând-o inițial sub forma de „judicial review”, însă începând din secolul XX pe continentul european s-a dezvoltat un alt tip de control, cunoscut sub numele de „constitutional review” sau control constituțional de model european³. Spre deosebire de modelul american, controlul de constituționalitate de tip european se remarcă prin faptul că este exercitat de instanțe specializate, denumite Curți, Tribunale sau Consilii constituționale, jurisdicția constituțională putând fi sesizată atât de cetățeni, de autoritățile publice, cât și de instanțele de judecată, momentul efectuării controlului constituțional putând fi atât anterior cât și posterior promulgării legii și intrării acesteia în vigoare, efectele deciziilor instanței constituționale fiind *erga omnes*⁴.

Din ansamblul de forme sub care se prezintă controlul de constituționalitate exercitat pe continentul european, atenția ne-a fost atrasă de controlul *a posteriori*, concret și incident întâlnit în Franța și în România. Acesta are ca obiect legile intrate în vigoare, caracterul concret fiind determinat de faptul că instanța constituțională se pronunță asupra unui conflict apărut în cadrul aplicării legii, posibilitatea sesizării jurisdicției constituționale nefiind decât indirectă, prin intermediul instanțelor de judecată ordinare. Însă, chestiunea interesantă pe care o remarcăm în acest caz rezidă în experiența diferită a celor două state cu privire la controlul de constituționalitate posterior. Mai întâi, acest tip de control are denumire diferită în sistemul constituțional al celor două state, în România fiind cunoscut ca „excepție de neconstituționalitate”, în timp ce în Franța poartă denumirea de „chestiune prioritară de constituționalitate”. Apoi, pe de o parte, în România modelul european de control de constituționalitate, și implicit actualul control posterior, a fost introdus abia prin Constituția din 1991, moment ce a marcat și nașterea Curții Constituționale a României (CCR). Pe de altă parte, în Franța, același tip de control a fost instituit ca urmare a revizuirii constituționale din 2008⁵, în ciuda faptului că acesta fusese prefigurat la dezbaterile privitoare la redactarea Constituției din 1958⁶, cea prin care se crease Consiliul Constituțional francez, și mai fusese analizat în detaliu și în 1991-1992 cu prilejul unei încercări nereușite de revizuire a Constituției. Din acest motiv, considerăm demnă de atenție analiza comparativă a implementării controlului de constituționalitate *a posteriori* în cele două state (I.), în încercarea de a releva motivele pentru care există marea diferență temporală în materializarea acestui control (II).

I. Procedura în fața jurisdicției constituționale

Procedurile în fața instanței constituționale franceze și a celei române se deosebesc în ceea ce privește modul de sesizare (A.), criteriile pe care le iau în considerare în vederea admisibilității cererii de a se pronunța asupra constituționalității unei prevederi legale (B.), precum și în cazul efectelor soluțiilor pronunțate (C.).

A. Sistemul justiției constituționale

1. Obiectul asupra căruia poartă controlul

În România, articolul 146 lit.d) din Constituția revizuită⁷, coroborat cu articolul 29 din legea nr.47/1992⁸, reprezintă sediul materiei controlului de constituționalitate posterior. Analizând textele

³ Ion Deleanu, „Instituții și proceduri constituționale – în dreptul român și în dreptul comparat”, 2006, București, editura C.H.Beck, pag.238, nota 5

⁴ http://www.icj.ro/S_Deaconu.pdf, consultat la 10 martie 2013

⁵ Legea constituțională nr.2008-724 din 23 iulie 2008 de modernizare a instituțiilor celei de-a V-a Republici

⁶ Guy Carcassonne, <<Le Parlement et la QPC>>, Pouvoirs, n°137, 2011, pag.73

⁷ Curtea Constituțională „hotărăște asupra excepțiilor de neconstituționalitate privind legile și ordonanțele, ridicate în fața instanțelor judecătorești sau de arbitraj comercial; excepția de neconstituționalitate poate fi ridicată și direct de Avocatul Poporului”

⁸ Legea nr.47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată în M.Of. nr.807 din 3 decembrie 2010

invocate, se observă că mai întâi se precizează **obiectul excepției** de neconstituționalitate, textul constituțional referindu-se la legi și la ordonanțele Guvernului, legea organică extinzând sfera controlului și la dispoziții ale acestora. Accepțiunea de „lege” este privită în sens restrâns, ca act juridic al Parlamentului, aprobat după o procedură specifică, fiind apoi promulgat și publicat în Monitoul Oficial. Întrucât textele invocate nu disting în privința legilor care constituie obiectul acestui control, doctrina a reliefat că acesta se realizează asupra legilor organice și ordinare, fiind însă excluse legile constituționale (de revizuire a Constituției), întrucât acestea sunt adoptate ca urmare a unui referendum, fiind totodată rezultatul exercitării puterii constituante originare, ce nu poate fi controlată de constituantul derivat⁹. Trebuie subliniat că în jurisprudența constituțională românească excepția de neconstituționalitate se referă exclusiv la textul legii pretins neconstituțional, iar nu și la posibilele interpretări date acesteia de către organele de aplicare a legii¹⁰, spre deosebire de situația franceză, unde Consiliul Constituțional se pronunță tocmai asupra contantei interpretări jurisprudențiale date unei „dispoziții legislative”¹¹. De asemenea, Curtea Constituțională poate pronunța abrogarea unei legi preconstituționale, însă numai subsidiar judecătorului ordinar, care este cel ce trebuie să stabilească dispozițiile legale aplicabile litigiului¹², în timp ce judecătura constituțională franceză are ca atribuție principală acest tip de legi, care sunt incluse în noțiunea mai largă de „dispoziții legislative”¹³, ce cuprinde o paletă largă de drepturi și obligații care alcătuiesc „blocul de constituționalitate” francez. Ordonanțele Guvernului, în calitate de acte adoptate datorită delegării legislative, și care dobândesc astfel puterea de lege, sunt și ele supuse controlului posterior în cazul în care ridică probleme de constituționalitate extrinsecă (e.g. emitere fără abilitare sau în alte domenii decât cele de abilitare) sau intrinsecă (dispoziția conținută este presupusă a fi neconstituțională)¹⁴.

În Franța, Constituția din 1958 rezervă anumite domenii de reglementare Guvernului (art.37-regulamentele Guvernului), Consiliul Constituțional neavând competență în privința verificării constituționalității acestora¹⁵, însă, el are posibilitatea de a se pronunța asupra ordonanțelor guvernamentale ratificate de Parlament¹⁶. În plus, atunci când Curtea Constituțională se pronunță asupra constituționalității unei legi de abilitare, de fapt conținutul ordonanței este și el vizat, întrucât cele două fac corp comun (decizia nr.81/1995). Nu în ultimul rând, în ambele sisteme constituționale, instanța de contencios constituțional se poate pronunța asupra constituționalității altor dispoziții legale de care nu pot fi dissociate „în mod necesar și evident”¹⁷ cele deja declarate neconstituționale.

⁹ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.101

¹⁰ *Ibidem*, pag.102

¹¹ Dominique Rousseau, <<Le procès constitutionnel>>, Revue Pouvoirs, n°137, 2011, pag.49

¹² Deciziile CCR nr.2/1993, nr.4/1993 și nr.33/1993, menționate în Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.104

¹³ Christelle de Gaudemont, Michel Lascombe, <<Code constitutionnel et des droits fondamentaux>>, 1ère édition, Paris, 2012, Dalloz-Sirey, comentariul articolului 61-1 din Constituția din 1958 (<http://bu.dalloz.fr.domino-ip2.univ-paris1.fr/Document?produit-id=CCDF&famille-id=CODES>, acces abonat, consultat pe 10 martie 2013)

¹⁴ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.110

¹⁵ Christelle de Gaudemont, Michel Lascombe, <<Code constitutionnel et des droits fondamentaux>>, 1ère édition, Paris, 2012, Dalloz-Sirey, comentariul articolului 61-1 din Constituția din 1958

¹⁶ http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/OPC/plaquette_qpc.pdf, consultat la 9 martie 2013

¹⁷ Art.31(2) din legea organică a CCR - „În caz de admitere a excepției, Curtea se va pronunța și asupra constituționalității altor prevederi din actul atacat, de care, în mod necesar și evident, nu pot fi dissociate prevederile menționate în sesizare”.

2. Autoritățile în fața cărora poate fi ridicată excepția

În ceea ce privește **instanțele în fața cărora poate fi ridicată excepția** de neconstituționalitate, potrivit articolelor 146 lit.d) Constituție și 29(1) din Legea organică a CCR¹⁸, acestea sunt instanțele judecătorești sau de arbitraj comercial. Noțiunea de „instanță judecătorească” a reprezentat obiectul unui reviriment de jurisprudență, astfel că dacă inițial judecătorul constituțional a interpretat extensiv noțiunea, incluzând și organele jurisdicționale, mai apoi s-a limitat la interpretarea restrictivă a acesteia, ajungând la concluzia că numai în fața instanțelor de judecată se poate ridica o astfel de excepție (Decizia Plenului CCR nr.II/1995). Prin revizuirea constituțională din 2003 s-a lărgit sfera organelor la care se poate invoca excepția de neconstituționalitate, prin includerea instanțelor de arbitraj comercial permițându-se un mai larg acces la justiția constituțională, având consecințe pozitive asupra celerității și eficienței procesului de consolidare a statului de drept, respectiv de constituționalizare a dreptului¹⁹. Totuși, actualmente se propune ca prin revizuirea constituțională să se introducă sintagma „instanțe de arbitraj”, date fiind schimbările aduse pe plan legislativ prin intrarea în vigoare a Noului Cod Civil²⁰.

În cadrul **sistemului constituțional francez**, chestiunea prioritară de constituționalitate poate fi ridicată în fața oricărei instanțe aparținând jurisdicției judiciare sau administrative (în Franța remarcându-se dualismul judiciar), în orice moment al litigiului, excepție făcând Curtea cu jurați și Curtea Superioară de Arbitraj²¹. Însă, trebuie subliniat că autoritățile în fața cărora se poate ridica excepția nu sunt aceleași cu cele care sesizează jurisdicția constituțională, constituantul francez instituind un dublu filtru în acest caz. Astfel, un prim control al admisibilității chestiunii prioritare este realizat de instanțele care se subordonează Consiliului de Stat/Curții de Casație, aceste instanțe decidând să trimită sau nu chestiunea pentru un control aprofundat la instanța supremă de care aparțin. În caz de trimitere, după o analiză mai complexă, Consiliul de Stat/Curtea de Casație hotărăște dacă respectiva chestiune trebuie supusă sau nu atenției judecătorului constituțional. Din acest punct de vedere, remarcăm că, spre deosebire de sistemul constituțional românesc, se ajunge mai greu la jurisdicția constituțională.

Referitor la **subiectele de sezină**, potrivit art.29(2) din Legea organică a CCR²² acestea sunt părțile, instanța judecătorească sau de arbitraj comercial, respectiv reprezentantul Ministerului Public. Fiind o excepție de ordine publică, prin care se urmărește asanarea legislației contrare legii fundamentale, excepția de neconstituționalitate poate fi ridicată în orice fază a procesului, de orice parte a litigiului²³, cel ce va inoca acest mijloc de apărare fiind denumit „autor al excepției” potrivit jurisprudenței CCR. Însă, trebuie luată în considerare relevanța excepției, astfel că ea trebuie introdusă la momentul potrivit în cadrul procesului, altfel riscând să fie declarată ca inadmisibilă întrucât este prematur sau tardiv introdusă²⁴. În acest caz, trebuie subliniat că nu se poate renunța la excepția de neconstituționalitate odată ce a fost introdusă datorită caracterului de ordine publică,

¹⁸ „Curtea Constituțională decide asupra excepțiilor ridicate în fața instanțelor judecătorești sau de arbitraj comercial privind neconstituționalitatea unei legi sau ordonanțe ori a unei dispoziții dintr-o lege sau dintr-o ordonanță în vigoare, care are legătură cu soluționarea cauzei în orice fază a litigiului și oricare ar fi obiectul acestuia.”

¹⁹ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.119

²⁰ http://www.icj.ro/S_Deaconu.pdf, consultat la 10 martie 2013

²¹ http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/QPC/plaquette_qpc.pdf, consultat la 9 martie 2013

²² „Excepția poate fi ridicată la cererea uneia dintre părți sau, din oficiu, de către instanța de judecată ori de arbitraj comercial. De asemenea, excepția poate fi ridicată de procuror în fața instanței de judecată, în cauzele la care participă.”

²³ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.121

²⁴ *Ibidem*, pag.122

spre deosebire de alte tipuri de excepții ridicate în cadrul proceselor²⁵. În ceea ce-l privește pe procuror, posibilitatea de a introduce o astfel de excepție i-a fost recunoscută prin prisma faptului că reprezintă interesele societății, întărită de caracterul public al excepției, ceea ce nu contravine posibilității părților de a invoca și ele un astfel de mijloc de apărare²⁶. Prin permiterea instanțelor de judecată sau de arbitraj comercial de a invoca *ex officio* excepția de neconstituționalitate se înlesnește colaborarea acestora cu instanța de contencios constituțional. Astfel, instanțele ordinare ajung să contribuie la eliminarea legislației neconstituționale și la constituționalizarea dreptului, datorită deciziilor viitoare ale judecătorului constituțional. Trebuie amintit că în cazul ridicării excepției instanțele trebuie să își motiveze poziția, altfel confruntându-se cu inadmisibilitatea cererii. Totuși, în practică „activismul judiciar”, implicarea voluntară a instanțelor ordinare în acest proces de filtrare a dreptului, nu s-a manifestat decât arareori²⁷.

În Franța, potrivit art.61-1 din Constituție²⁸, chestiunea prioritară de constituționalitate poate fi ridicată într-un proces pe rol la o instanță, judiciară sau administrativă, articolul 23-1 din ordonanța din 7 noiembrie 1958²⁹ calificând-o drept un „mijloc” prin care să se susțină o pretenție de către părțile în proces, acestea fiind singurele care o pot invoca, instanța neavând dreptul de a o ridica din oficiu în cadrul procesului³⁰, spre deosebire de sistemul constituțional românesc, instanța neputând nici să modifice în substanța sa chestiunea prioritară invocată. Dar, în acest caz chestiunea prioritară de constituționalitate nu trebuie să constituie obiectul principal al acțiunii în justiție, fiind însă necesar ca aceasta să fie ridicată în scris, temeiul juridic să fie menționat distinct pentru ca instanța să o identifice rapid și să o trateze cu prioritate, trebuind să fie și motivată³¹. Procurorul are și în acest caz posibilitatea de a ridica o chestiune prioritară de constituționalitate. În România, potrivit art.29(4) sesizarea judecătorului constituțional se face de către instanța în fața căreia s-a invocat excepția sau chiar de instanța care decide să invoce excepția, printr-o încheiere motivată, ce va cuprinde și opiniile părților alături de alte documente doveditoare necesare. În Franța, grefa/secretarul instanței este cel care va transmite chestiunea la Curtea de Casație sau la Consiliul de Stat, însoțită de documentele părților și de opinia Ministerului Public asupra chestiunii, într-un termen de 8 zile de la pronunțarea deciziei judecătorești, potrivit art.23-2 din ordonanța din 7 noiembrie 1958. Odată ajunsă la instanța supremă a jurisdicției de care aparține instanța unde a fost invocată, se trece la o examinare aprofundată a acesteia. Art 23-4 din ordonanță precizează că se alocă un termen de 3 luni pentru a se pronunța pe marginea chestiunii prioritare, la expirarea termenului aceasta fiind automat transmisă Consiliului Constituțional dacă sunt îndeplinite condițiile, conform art.23-7 din ordonanță. Atât în cazul trimiterii sau nu a chestiunii la instanța constituțională, decizia va trebui motivată, ea fiind transmisă Consiliului împreună cu memoriile sau concluziile părților³².

3. Efectele inițierii unui control incident asupra procedurii judiciare în curs

²⁵ *Ibidem*, pag.124

²⁶ *Ibidem*, pag.133

²⁷ *Ibidem*, pag.134-137

²⁸ „Atunci când, în cadrul unui proces în curs în fața unei instanțe, se susține că o dispoziție legislativă aduce atingere drepturilor și libertăților garantate de Constituție, Consiliul Constituțional poate fi sesizat în legătură cu acest aspect prin intermediul Consiliului de Stat sau al Curții de Casație, urmând a se pronunța într-un termen stabilit.”

²⁹ Ordonanța nr. 58-1067 din 7 noiembrie 1958 privind legea organică a Consiliului Constituțional, Jurnalul oficial din 9 noiembrie 1958

³⁰ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cabiers-du-conseil/cahier-n-29/qpc-textes-applicables-et-premieres-decisions.52730.html>, consultat pe 10 martie 2013

³¹ *Ibidem*

³² *Ibidem*

O ultimă chestiune importantă în această fază o reprezintă **suspendarea** procesului *a quo*. În anul **2010** prin Legea nr.177/2010³³ a fost abrogat art.29 (5) al Legii nr.47/1992, care prevedea obligativitatea suspendării soluționării cauzei aflate pe rol la judecătorul *a quo* până la soluționarea excepției de neconstituționalitate. Curtea a interpretat că această măsură a fost luată de legiuitor din pricina numeroaselor procese cu care era sesizată justiția constituțională doar pentru a se întârzia judecarea cauzei principale, ceea ce a dus la deturnarea scopului controlului de constituționalitate, transformându-se într-un abuz de drept³⁴. Totuși, părții care a invocat excepția i se dă posibilitatea de a apela la noile motive de recurs în revizuire introduse în Codul de procedură civilă și în cel de procedură penală, în cazul în care după judecarea cauzei principale instanța constituțională consideră că reglementarea supusă controlului este neconstituțională, ea fiind comunicată celor două Camere ale Parlamentului, Guvernului și instanței ce a sesizat CCR sau celei la care procesul este pe rol (potrivit articolului 31 alin. 4 și 5). Însă, pentru a uza de aceste căi extraordinare de atac este necesar ca pentru procesul civil dispozițiile legale declarate neconstituționale să fi avut o *influență decisivă*, iar pentru procesele penale dispozițiile legale neconstituționale să constituie chiar *fundamentul deciziei de justiție*³⁵, prin intervenția judecătorului ordinar în aprecierea respectivului caracter ajungându-se la o restrângere a competenței judecătorului constituțional³⁶.

În Franța, observăm că potrivit art.23-3 din ordonanța din 7 noiembrie 1958 se impune suspendarea litigiului principal până la pronunțarea Curții de Casație sau a Consiliului de Stat, sau a Consiliului Constituțional, dacă acesta a fost sesizat. Totuși, nu se suspendă cursul investigației, instanța putând lua măsurile provizorii sau conservatorii necesare. Mai mult, procesul nu se suspendă în cazul în care o persoană este privată de libertate pe cale judecătorească, nici în cazul în care instanța dorește să pună capăt acestei stări privative, dar nici atunci când prin lege sau regulament se prevede ca instanța să statueze într-un termen determinat sau de urgență³⁷.

B. Admisibilitatea cererii

În cadrul tratării excepției de neconstituționalitate se stabilește o relaționare triunghiulară între judecătorul *a quo*, judecătorul *ad quem* și părțile din proces³⁸. În acest caz, admisibilitatea presupune verificarea îndeplinirii condițiilor legale pentru a supune excepția atenției **Curții Constituționale**, acesta constituind rolul de filtru al instanței ordinare, care degreveză astfel contenciosul constituțional de cauzele neîntemeiate. Faptul că se stabilesc aceste limite legale subliniază competența de atribuire a instanței constituționale. În doctrină s-a susținut chiar introducerea unei noi condiții de admisibilitate, mai exact de a nu fi „manifest nefondată”³⁹. Potrivit art.29(5) din Legea organică a CCR, se poate face o enumerare a cauzelor de inadmisibilitate a cererii. În primul rând, obiectul sesizării, menționat în cadrul art.29(1) din aceeași lege, trebuie să fie o lege, o ordonanță sau o dispoziție din cadrul acestora. Important este de observat că aceste reglementări legislative trebuie să fie „în vigoare”. Această sintagmă a făcut obiectul a numeroase

³³ Legea nr.177/2010 pentru modificarea Legii nr.47/1992, a Codului de procedură civilă și a Codului de procedură penală, publicată în M.Of. nr. 672/4.10.2010

³⁴ Potrivit deciziei CCR nr.766/2011, „scopul primordial al controlului de constituționalitate - interesul general al societății de a asana legislația în vigoare de prevederile afectate de vicii de neconstituționalitate - a fost pervertit într-un scop eminent personal, al unor părți litigante, care au folosit excepția de neconstituționalitate drept pretext pentru amânarea soluției pronunțate de instanța în fața căreia a fost dedus litigiul”.

³⁵ Judecătorul constituțional apreciază prin decizia nr.766/2011 că „În ceea ce privește admisibilitatea cererii de revizuire, aceasta se va întemeia, în mod evident, pe decizia Curții Constituționale, dacă dispoziția legală declarată neconstituțională a avut o înmăsurare decisivă asupra hotărârii pronunțate în cauză”.

³⁶ Elena Simina Tănăsescu, „Annuaire international de justice constitutionnelle”, XXVII, 2011, pag. 996

³⁷ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-29/qpc-textes-applicables-et-premieres-decisions.52730.html>, consultat pe 10 martie 2013

³⁸ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.139

³⁹ *Ibidem*, pag.144

excepții de neconstituționalitate ce au fost respinse până în 2011, când a avut loc un reviriment de jurisprudență⁴⁰ prin care s-a extins competența CCR. Însă, prin Decizia nr.766/2011 se mai observă și poziția extremă a CCR în sensul că respinge susținerile Înaltei Curți de Casație și Justiție prin care aceasta din urmă pretindea că ar fi competentă să judece litigiile privitoare la reglementări care nu ar mai fi în vigoare (Decizia nr.21/2008), Curtea subliniind în final competența sa exclusivă în materie constituțională⁴¹. De asemenea, excepția trebuie să fie oportună în sensul că reglementările vizate trebuie să aibă legătură cu soluționarea cauzei, iar prevederea ce constituie obiectul excepției să nu fi fost declarată neconstituțională printr-o decizie a Curții, potrivit art.29(1) și (3) ale legii nr.47/1992. Deși Curtea nu a dat o definiție jurisprudențială, preferând să analizeze de la caz la caz, condiția pertinentei excepției de neconstituționalitate este necesară întrucât altfel s-ar ajunge la o *actio popularis*, putându-se invoca orice fel de text de lege care nu ar avea legătură cu soluționarea litigiului⁴². Datorită efectului *erga omnes* al deciziilor instanței constituționale, dispozițiile declarate neconstituționale nu vor mai putea fi aplicate de instanțe, astfel că o excepție de neconstituționalitate bazată pe o astfel de dispoziție va fi respinsă ca inadmisibilă de către instanță. Însă, din interpretarea contrară a art.29(3) din legea organică rezultă că părțile pot invoca dispoziții declarate constituționale, sub condiția unor motive diferite decât cele care au dus la respingerea excepției⁴³. Tot aici se adaugă și condiția de inadmisibilitate prevăzută de art.147(3) din Constituție, potrivit căreia un tratat sau acord internațional declarat constituțional nu mai poate face obiectul unei excepții de neconstituționalitate. În al doilea rând, referitor la subiectul sesizării, potrivit art.29(2) din legea organică, poate invoca excepția de neconstituționalitate oricare din părțile care are interes în această chestiune, reprezentanții părților, dacă sunt îndeplinite condițiile legale, intervenienții în proces, precum și avocatul părții, mai ales dacă ne aflăm în cadrul unui proces penal⁴⁴. În alt treilea rând, dacă invocarea excepției nu este motivată și nu se precizează temeiul constituțional al acesteia, aceasta va fi respinsă ca inadmisibilă, jurisprudența constituțională precizând imposibilitatea judecătorului constituțional de a se substitui autorului excepției în invocarea motivului de neconstituționalitate⁴⁵.

În **sistemul constituțional francez**, în conformitate cu art.23-2 al ordonanței din 7 noiembrie 1958, în fața primei instanțe la care se invocă excepția trebuie îndeplinite trei condiții de admisibilitate - dispoziția contestată să fie aplicabilă litigiului sau procedurii, ori să constituie fundamentul acțiunii în justiție, să nu fi fost deja declarată conformă Constituției prin motivarea sau dispozitivul deciziei Consiliului Constituțional (excepție făcând schimbarea circumstanțelor, caz în care se poate intenta o nouă excepție, întocmai ca în sistemul constituțional românesc), chestiunea prioritară de constituționalitate nefiind lipsită de caracterul serios. Dat fiind că respectiva chestiune trebuie transmisă Consiliului de Stat sau Curții de Casație, condițiile de admisibilitate trebuie respectate și în acest caz, singura diferență fiind că aici chestiunea trebuie să aibă caracter serios sau de noutate, aceasta fiind o condiție mai exigentă, motivând rolul de filtru al curților supreme ale celor două jurisdicții, de acestea depinzând de altfel reușita reformei constituționale. Caracterul de noutate se

⁴⁰ Prin Decizia nr.766/2011 CCR a concluzionat că sintagma „în vigoare” „este constituțională în măsura în care se interpretează în sensul că sunt supuse controlului de constituționalitate și legile sau ordonanțele ori dispozițiile din legi sau din ordonanțe ale căror efecte juridice continuă să se producă și după ieșirea lor din vigoare”.

⁴¹ Potrivit Deciziei nr.766/2011, „Referitor la soluția pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Curtea Constituțională a constatat că, <<potrivit Legii fundamentale, singura autoritate abilitată să exercite controlul constituționalității legilor sau ordonanțelor este instanța constituțională. Prin urmare, nici Înalta Curte de Casație și Justiție și nici instanțele judecătorești sau alte autorități publice ale statului nu au competența de a controla constituționalitatea legilor sau ordonanțelor, indiferent dacă acestea sunt sau nu în vigoare>>.”

⁴² Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.160-161

⁴³ *Ibidem*, pag.152-153

⁴⁴ *Ibidem*, pag.166

⁴⁵ *Ibidem*, pag.168

apreciază în funcție de dispozițiile constituționale cu care este confruntată dispoziția legală contestată⁴⁶, acesta constituind alternativ necesității caracterului serios, un motiv pentru care judecătorul judiciar sau administrativ să nu tranșeze chestiunea prioritară nerezolvată de Consiliul Constituțional, pe motiv că dificultatea obiectului acesteia nu ar fi destul de serioasă pentru a nu o rezolva ei înșiși, fără a se apela la contenciosul constituțional⁴⁷. Interesul de a transmite chestiunea prioritară de constituționalitate Consiliului Constituțional rezidă în faptul că astfel se tranșează definitiv problema suscitată de conformitatea cu textul legii fundamentale a dispozițiilor legale contestate, întărindu-se totodată rolul interpretativ al instanței constituționale vizavi de textul Constituției⁴⁸.

C. Deciziile instanțelor constituționale și efectele acestora

În **doctrina românească** se realizează o clasificare a tipurilor de decizii date de Curte, acestea fiind simple/extreme, caz în care Curtea declară dispozițiile ca fiind constituționale sau neconstituționale, respectiv decizii intermediare, care au un caracter flexibil, acestea din urmă fiind fie decizii interpretative (prin care se declară constituțional textul de lege contestat numai atât timp cât este interpretat în modul arătat de Curte), fie decizii manipulative (prin care se propune transformarea semnificației legii în vederea acoperirii unui vid legislativ)⁴⁹. Se mai poate face distincție între deciziile de inadmisibilitate, caz în care Curtea a respins excepția din pricina unei cauze de inadmisibilitate, și deciziile asupra fondului, în cadrul cărora judecătorul constituțional s-a pronunțat asupra conformității textului legal contestat cu legea fundamentală⁵⁰. Din analiza art.147 din Constituție se relevă trăsăturile caracteristice ale deciziilor CCR. Astfel, potrivit alin.4, acestea sunt general obligatorii, însă întinderea efectelor deciziilor depinde de soluția cuprinsă în dispozitivul acestora- dacă este o decizie de admitere, ea va fi într-adevăr obligatorie *erga omnes*, însă în caz de respingere ea va fi obligatorie numai pentru instanța în fața căreia s-a ridicat excepția⁵¹, pentru a permite pe viitor invocarea unei alte excepții având același obiect, însă pe considerente diferite. De asemenea, deciziile Curții au efecte numai pentru viitor, altfel încălcându-se principiul securității raporturilor juridice prin bulversarea situațiilor juridice apărute sub imperiul legii care și-a încetat aplicabilitatea din pricina declarării neconstituționalității sale. Trebuie amintit că prin Legea contenciosului administrativ⁵² se permite conform art.9(5) ca în cazul declarării neconstituționale a unor ordonanțe ale Guvernului, persoana vătămată într-un drept al său sau într-un interes legitim prin aceasta poate cere despăgubiri. Mai mult, deciziile instanței constituționale se bucură de autoritate de lucru judecat pentru părțile din proces, având fie caracter absolut, fie relativ, în funcție de admiterea sau de respingerea excepției, adică ea nu va putea fi reiterată în cadrul aceluiași proces de aceleași părți care au invocat-o⁵³. Nu în ultimul rând, deciziile Curții Constituționale sunt definitive, ele nefiind supuse niciunei căi de atac. Nu trebuie neglijate nici dispozițiile art.147(1) din Constituție, potrivit cărora se acordă un termen de 45 de zile pentru ca Parlamentul sau Guvernul să compatibilizeze dispozițiile declarate neconstituționale cu prevederile Constituției, în acest interval

⁴⁶ Potrivit deciziei Consiliului de Stat nr.2009-565 din 10 decembrie 2009

⁴⁷ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-29/qpc-textes-applicables-et-premieres-decisions.52730.html>, consultat pe 10 martie 2013

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ Ion Deleanu, „Instituții și proceduri constituționale – în dreptul român și în dreptul comparat”, 2006, București, editura C.H.Beck, pag.897-901

⁵⁰ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.235

⁵¹ *Ibidem*, pag.238

⁵² Legea nr.554/2004 privind contenciosul administrativ, publicată în M.Of.nr.1154 din 7 decembrie 2004

⁵³ Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.238-239, 256

ele fiind suspendate de drept, însă după trecerea termenului ele își încetează de drept efectele. Observăm bunăvoința constituantului român de a permite celor ce au încălcat textul fundamental să își repare greșelile, în timp ce **constituantul francez** este mult mai tranșant, el instituind abrogarea dispoziției neconforme. În cazul în care Consiliul Constituțional constată conformitatea dispoziției cu textul constituțional, litigiul își reia cursul, dispoziția în cauză fiindu-i aplicabilă. Și în acest caz se pot formula decizii de constituționalitate „sub rezervă”, dispoziția contestată fiind constituțională numai în cazul interpretării dispuse de Consiliu. Totuși, trebuie observată diferența în privința efectelor în timp ale deciziilor Consiliului Constituțional față de cele ale Curții Constituționale, art.62 din Constituția Franței prevăzând că judecătorii constituționali au posibilitatea de a modula în timp efectele deciziilor pronunțate. Însă, potrivit deciziei Consiliului Constituțional nr.2010-92 din 28 ianuarie 2011, se subliniază că art.61-1 din Constituția franceză nu oferă instanței constituționale puterea generală de apreciere și de decizie de aceeași natură cu cea a Parlamentului, competența acestuia limitându-se la pronunțarea asupra conformității unei dispoziții legislative cu drepturile și libertățile garantate de Constituție.

II. Posibile explicații ale diferenței temporale

Conform analizei realizate se observă că există atât asemănări, cât și diferențe între sistemele constituționale român și francez, însă cel mai interesant este de găsit un răspuns pentru introducerea târzie a controlului de constituționalitate posterior în Franța (B.), în timp ce acesta era deja practicat de peste 15 ani în România (A.).

A. Cazul românesc

După o lungă perioadă sub regimul comunist, s-a simțit nevoia reinstaurării democrației, a respectării drepturilor omului și reclădirea statului de drept, acestea fiind de altfel valori esențiale ale Constituției din 1991⁵⁴. De asemenea, s-a dorit eliminarea concepției perfecțiunii implicite a actelor legislative ale Parlamentului, pentru a nu se reajunge la situația de omnipotență a Marii Adunări Naționale, contrară separației puterilor în stat. Astfel s-a realizat o raționalizare a regimului parlamentar, pe fondul principiului separației și echilibrului puterilor în stat, materializat și în textul constituțional⁵⁵. Mai mult, democrația constituțională implică o colaborare a puterilor în vederea unei mai bune funcționări a statului, entitate care trebuie să apere și să îi ajute pe proprii cetățeni, de unde și posibilitatea atenționării instituțiilor statale de către cetățeni cu privire la posibila încălcare a Constituției, textul care constituie fundamentul drepturilor și libertăților acestora. Dacă până în 1991 România era cunoscută ca stat unde se încalcă drepturile și libertățile cetățenilor, odată cu noua Constituție se observă o asemănare cu dispozițiile cuprinse în Carta europeană a drepturilor omului în privința drepturilor garantate românilor, jurisprudența Curții europene a drepturilor omului fiind chiar sursă de inspirație pentru judecătorul constituțional în soluționarea excepțiilor care îi sunt supuse⁵⁶. În plus, se vede și faptul că majoritatea deciziilor Curții Constituționale au ca obiect excepții de neconstituționalitate invocate de părți în proces, de unde deducem că cetățenii au înțeles că acest instrument de apărare a fost instituit încă din 1991 în beneficiul lor. Mai mult decât atât, dispoziția este una deschisă, nelimitându-se numai la încălcarea anumitor drepturi sau a interpretării jurisprudențiale a dispozițiilor constituționale, ca în sistemul juridic francez. Totuși, nu trebuie neglijat nici faptul că această excepție ajunsese să fie utilizată abuziv până în 2010 doar pentru a se tergiversa soluționarea procesului principal, dovadă că după modificarea legii organice a instanței constituționale, în urma căreia litigiul *a quo* nu mai este suspendat, numărul de excepții de

⁵⁴ Potrivit art.1(3) - „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din decembrie 1989, și sunt garantate”.

⁵⁵ Conform art.1(4) „Statul se organizează potrivit principiului separației și echilibrului puterilor - legislativă, executivă și judecătorească - în cadrul democrației constituționale”.

⁵⁶ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-27/1-exception-d-inconstitutionnalite-en-roumanie-la-question-prejudicielle-de-constitutionnalite-devant-la-cour-constitutionnelle.51461.html>, consultat pe 10 martie 2013

neconstituționalitate a scăzut⁵⁷. Este de lăudat originalitatea constituantului român, care prin revizuirea din 2003 a prevăzut prin art.147(1) din Constituție ca legiuitorul, fie el principal sau delegat, să aibă posibilitatea de a îndrepta deficiențele constituționale ale actelor legislative, însă, potrivit unei opinii doctrinare se dorește ca prin revizuirea ce urmează a se realiza să se elimine acest text din cauza pasivității legiuitorului cu privire la această situație⁵⁸. Nu în ultimul rând, excepția de neconstituționalitate ajută la ameliorarea statului de drept, realizându-se astfel și o „publicitate” a drepturilor constituționale, în sensul unei mai bune cunoașteri a lor de către cetățeni, Curtea Constituțională colaborând pe această cale la ameliorarea calității dreptului, alături de Înalta Curte de Casație și Justiție, al cărei rol constituțional este de a asigura „interpretarea și aplicarea unitară a legii de către celelalte instanțe judecătorești” (art.126(3) Constituție) . În plus, astfel se permite receptarea și dezvoltarea valorilor democratice ale societății românești, prin controlul întregii legislații.

B. Cazul francez

Mult timp s-a considerat în sistemul juridic francez că legea este perfectă, însă suveranitatea absolută a legii constituie un risc ce duce la ruperea echilibrului dintre puterea legislativă și executivă, astfel deschizându-se calea abuzului de drept. Nevoia de raționalizare a regimului parlamentar a dus la instituirea unui control de constituționalitate prin care să se asigure supremația Constituției prin raportare la celelalte legi, astfel respectându-se și ideea lui Montesquieu de separare a puterilor în stat⁵⁹. Potrivit discursului Președintelui Nicolas Sarkozy pronunțat la data de 1 martie 2010⁶⁰, se dă pentru prima dată posibilitatea cetățenilor francezi de a avea o relaționare, chiar dacă indirectă, cu justiția constituțională, Consiliul Constituțional fiind cel care trebuie să le apere drepturile și libertățile recunoscute de Constituție. Această deschidere a judecătorului constituțional apare mai ales pe fondul extinderii „blocului de constituționalitate la principiile care fundamentează pactul civic și social”⁶¹, respectiv al repunerii în discuție a legii în raport cu tratatele internaționale, ceea ce ar fi deschis posibilitatea unui control al constituționalității legilor din partea judecătorului ordinar. Consiliul trebuie să rămână singurul care decide asupra constituționalității legilor, instanțelor ordinare revenindu-le sarcina de a realiza controlul convenționalității legilor (conformitatea acestora cu tratatele internaționale și cu dreptul derivat). Prin intermediul efectului abrogativ, cheie a reformei constituționale, se asigură o reapropiere a cetățenilor de corpul constituțional, astfel fiind recunoscute pe deplin „principiile inerente identității constituționale a Franței”. Necesitatea introducerii controlului de constituționalitate a posteriori în Franța se datorează și faptului că recursul individual în fața Curții europene a drepturilor omului exista încă din 1981, în timp ce în fața Consiliului Constituțional cetățenii francezi nu aveau acest drept, astfel că în loc să se rezolve litigiile la nivel național se dădea curs condamnărilor statului francez la nivel internațional⁶². Mai mult decât atât, Constituția nu este un document ce interesează numai autoritățile publice, ea fiind destinată și cetățenilor, care trebuie să își vadă respectate drepturile și libertățile în cadrul statal, mai ales că statul este creația lor voluntară. În plus, prin intermediul chestiunii prioritare de constituționalitate se insituie o bună colaborare între instanțele judiciare, administrative și cea constituțională, prin intermediul filtrării exercitate de Consiliul de Stat și de

⁵⁷ Elena Simina Tănăsescu, „Annuaire international de justice constitutionnelle”, XXVII, 2011, pag. 984, 986

⁵⁸ http://www.icj.ro/S_Deaconu.pdf, consultat la 10 martie 2013

⁵⁹ Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, „Drept constituțional și instituții politice”, ediția a XIII-a, volumul II, 2009, București, editura All Beck, pag.6

⁶⁰ <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-29/discours-prononce-le-1er-mars-2010-par-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique.52885.html>, consultat pe 10 martie 2013

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Ibidem*

Curtea de Casație permițându-se partajul eficient al sarcinilor, precum și oferirea sprijinului Consiliului Constituțional pentru a-și dezvolta jurisprudența. De asemenea, se subliniază responsabilitatea judecătorilor Consiliului Constituțional în privința statuării asupra legilor promulgate, prin prisma chestiunii prioritare de constituționalitate aceștia sprijinind întărirea libertăților individuale, consolidând statul de drept. Misiunea „înțelepților de la Palais-Royal” este de a verifica dacă Republica este sau nu fidelă propriilor valori, acestea constituind fundamentul statului și trebuind să fie respectate de Parlament. Consiliul trebuie, deci, să tranșeze conflictul juridic între legiuitorul ordinar și puterea constituantă. Astfel, fostul șef de stat consideră că prin introducerea chestiunii prioritare de constituționalitate în sistemul juridic francez se redă ultimul cuvânt poporului suveran⁶³.

Concluzie

În final, precizăm că justiția constituțională nu se limitează numai la nivelul statal, ea având legături și cu nivelul supranațional. Mai precis, remarcăm că instanțele constituționale franceze și române sunt amândouă supuse rigorilor art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului⁶⁴, în caz de încălcare a acestuia ele riscând o condamnare a statului de apartenență. Astfel, trebuie să se țină seama de dreptul la un proces echitabil în cadrul desfășurării procedurii constituționale, părților fiindu-le asigurat dreptul la apărare și la egalitatea armelor, cu respectarea principiului contradictorialității dezbaterilor, a independenței judecătorilor instanței de contencios constituțional, precum și a publicității procesului, exigențe care sunt respectate la nivel românesc și francez atât prin prevederile legii organice a Curții Constituționale, respectiv a Consiliului Constituțional, cât și prin jurisprudența acestora.

Mai mult, întrucât atât Franța, cât și România, sunt membre ale Uniunii Europene, acestea se supun jurisdicției Curții de Justiție a Uniunii Europene. Modelul de excepție de neconstituționalitate/ chestiune prioritara de constituționalitate a ajutat la șlefuirea unei excepții europene, cu trăsături și chiar denumire asemănătoare – chestiunea prejudicială. Aceasta este o procedură prin care se solicită fie aprecierea validității, fie interpretarea dispozițiilor dreptului Uniunii, și în acest caz fiind necesară îndeplinirea unor condiții de admisibilitate a cererii, în primul rând competența jurisdicției naționale – aceasta fiind singura care poate formula o astfel de chestiune, iar nu justițiabilii, asemănător sesizării instanței constituționale. De asemenea, actul de interpretat trebuie să aibă o natură comunitară, el făcând parte fie din dreptul primar al UE, cu protocoalele și anexele aferente, fie dintre actele instituțiilor, organelor și organismelor europene. Pertinența chestiunii adresate vizavi de dreptul UE trebuie și ea luată în considerare, ea fiind necesară pentru a putea judeca litigiul – însă, datorită numărului mare de solicitări, CJUE a adăugat trei criterii în acest caz: litigiul trebuind să fie real, chestiunea să fie pertinentă în raport cu realitatea sau cu obiectul litigiului, iar motivarea suficientă.⁶⁵ În final, trebuie să se respecte procedura prevăzută de tratate. Hotărârile interpretative ale Curții de Justiție se bucură de autoritatea de lucru judecat, ele fiind totodată obligatorii pentru instanța care a adresat chestiunea, iar pentru celelalte instanțe interpretarea Curții va trebui luată în considerare la tranșarea litigiilor similare. Trebuie subliniat că în caz de constatare a validității actelor supuse analizei sale, acestea se vor aplica obligatoriu litigiului în curs, în caz de invaliditate Curtea neputând impune anularea dispozițiilor naționale contrare, autoritățile statului în cauză fiind cele care procedează la modificarea sau abrogarea acestora. Mai mult decât atât, efectul în timp al acestor decizii este diferit de cel al instanțelor constituționale, care au efect ex nunc, în acest caz ele fiind retroactive de la data la care actul a intervenit și a început să se aplice în raporturile dintre justițiabili. Datorită acestui caracter, s-a pus problema securității juridice, fiind

⁶³ *Ibidem*

⁶⁴ Art. 6 Dreptul la un proces echitabil - „*1.Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa (...).*”

⁶⁵ Patrick Dollat, „Droit européen et droit de l'Union Européenne”, 3ème édition, 2010, Paris, Sirey, pag.386-388

necesară o modulare a efectelor juridice a acestor decizii pentru a nu cauza perturbări grave în relațiile dintre persoanele de bună-credință. Astfel, remarcăm strânsa legătură dintre instanțele constituționale naționale și instanțele europene, dar această legătură are totuși o limită - statele nu sunt încă dispuse să renunțe în totalitate la supremația Constituției lor (hotărârea *Sarran Levacher* a Consiliului de Stat francez, 1998), deși în cadrul ierarhiei normelor Curtea de Justiție a Uniunii a pus pe primul loc dreptul Uniunii Europene (hotărârile *Costa c. Enel*, 1964 și *Internationale Handelsgesellschaft*, 1970).

Bibliografie:

1. G.W.Hegel, „Principiile filosofiei dreptului”, Editura Academiei București, 1969, p.316
2. Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, „Drept constituțional și instituții politice”, ediția a XI-a, volumul I, 2003, București, editura All Beck, pag.61
3. Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, „Drept constituțional și instituții politice”, ediția a XIII-a, volumul II, 2009, București, editura All Beck, pag.6
4. Ion Deleanu, „Instituții și proceduri constituționale – în dreptul român și în dreptul comparat”, 2006, București, editura C.H.Beck, pag.238, nota 5, 897-901
5. Bianca Selejan-Guțan, „Excepția de neconstituționalitate”, ediția a 2-a, 2010, București, editura C.H. Beck, pag.101, 102, 110, 119, 121, 122, 124, 133, 134-137, 139, 144, 152-153, 160-161, 166, 168, 235, 238, 239, 256
6. Guy Carcassonne, <<Le Parlement et la QPC>>, Pouvoirs, n°137, 2011, pag.73
7. Dominique Rousseau, <<Le procès constitutionnel>>, Revue Pouvoirs, n°137, 2011, pag.49
8. Elena Simina Tănăsescu, „Annuaire international de justice constitutionnelle”, XXVII, 2011, pag. 984, 986, 996
9. Patrick Dollat, „Droit européen et droit de l’Union Européenne”, 3ème edition, 2010, Paris, Sirey, pag.386-388
10. <http://bu.dalloz.fr.domino-ip2.univ-paris1.fr/Document?produit-id=CCDF&famille-id=CODES>, acces abonat, consultat pe 10 martie 2013
11. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-29/discours-prononce-le-1er-mars-2010-par-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique.52885.html>, consultat pe 10 martie 2013
12. http://www.icj.ro/S_Deaconu.pdf, consultat pe 10 martie 2013
13. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-27/l-exception-d-inconstitutionnalite-en-roumanie-la-question-prejudicielle-de-constitutionnalite-devant-la-cour-constitutionnelle.51461.html>, consultat pe 10 martie 2013
14. <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/nouveaux-cahiers-du-conseil/cahier-n-29/qpc-textes-applicables-et-premieres-decisions.52730.html>, consultat pe 10 martie 2013
15. http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/QPC/plaquette_qpc.pdf, consultat la 9 martie 2013
16. Constituția României 1991, revizuită
17. Legea nr.47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale
18. Legea nr.177/2010 pentru modificarea Legii nr.47/1992, a Codului de procedură civilă și a Codului de procedură penală
19. Ordonanța nr. 58-1067 din 7 noiembrie 1958 privind legea organică a Consiliului Constituțional